

وضعیت مهاجران سوری از دیدگاه حقوق بین‌الملل و ارزیابی عملکرد دولت‌های میزبان

سید علی سادات اخوی^{۱*}، سارا حسنی^۲

چکیده

با شروع بحران در سوریه و متعاقباً درگیری‌های مسلحانه داخلی تعداد زیادی از شهروندان سوریه برای حفظ جان خود ناگزیر به ترک خاک کشورشان شدند. برخی از آنها به سمت کشورهای مجاور سوریه و برخی دیگر به سمت کشورهای اروپایی حرکت کردند. در این مقاله ابتدا بررسی خواهیم کرد که مهاجران سوری را ذیل کدام یک از مفاهیم حقوق بین‌الملل می‌توان طبقه‌بندی کرد. سپس مقررات حقوق بین‌الملل در ارتباط با آنان شناسایی می‌شود و در نهایت خواهیم دید که عملکرد دولت‌های میزبان تا چه حد با مقررات حقوق بین‌الملل در این زمینه مطابقت داشته است.

کلیدواژگان

حقوق بین‌الملل و مهاجرت اجباری، کشورهای میزبان و مهاجران سوری، مهاجرت اجباری، مهاجران سوری.

۱. استادیار، گروه روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
Email: a_sadat@ut.ac.ir

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
Email: sara.hasani@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۳/۱۱، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۴/۰۳

مقدمه

در دهه‌های اخیر مهاجرت افراد در نتیجه جنگ و اختلافات داخلی به شکل چشمگیری افزایش یافته است. در این میان بالاترین آمارها مربوط به مهاجران سوری است که بر اثر مخاصمات مسلحانه داخلی در سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۶ به کشورهای دیگر مهاجرت کردند. خیزش‌ها در کشورهای عربی که در برخی کشورهای منطقه خاورمیانه آغاز شده بود، در سال ۲۰۱۱ به سوریه نیز تسری پیدا کرد. اعتراضات و تظاهرات خیابانی به تدریج به بحران داخلی تبدیل شد و در نهایت به مخاصمه مسلحانه داخلی براساس معیارهای تعریف شده در اسناد بشردوستانه انجامید و نتیجه این بحران تاکنون، کشته و آواره شدن میلیون‌ها تن از شهروندان سوری بوده است. در چنین شرایطی آوارگان سوری که با جنگ، کشتار، خونریزی و از دست دادن خانه و کاشانه‌شان روبه‌رو بودند، برای نجات جان خود و با انگیزه دستیابی به آرامش، راه سخت مهاجرت را در پیش گرفتند. در این مسیر، مقصد مهاجران سوری، لبنان، اردن، ترکیه، عراق، مصر و تعدادی از کشورهای اروپایی بوده است.

در مباحث پیش رو، ابتدا به تعریف مفاهیم مرتبط با وضعیت مهاجران سوری به‌ویژه مفهوم مهاجرت اجباری می‌پردازیم. سپس این پرسش را مطرح خواهیم کرد که مقررات حقوق بین‌الملل در ارتباط با وضعیت مهاجران اجباری را در کدام یک از اسناد بین‌المللی می‌توان یافت و آیا عملکرد دولت‌های میزبان مهاجران سوری در اوج این بحران یعنی طی سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۶ منطبق با این مقررات بوده است یا خیر.

تعریف مفاهیم

در این قسمت ابتدا برخی از مفاهیم حقوق بین‌الملل که می‌توانند با وضعیت مهاجران سوری ارتباط پیدا کنند، تعریف می‌شود، سپس خواهیم دید که کدام یک بهتر با وضعیت این مهاجران مطابقت می‌یابند. این مفاهیم عبارت‌اند از: مهاجرت، مهاجرت اجباری، پناهندگی و جابه‌جاشدگی داخلی.

۱. مهاجرت^۱

طبق تعریف سازمان بین‌المللی مهاجرت^۲، مهاجرت فرایند جابه‌جایی به صورت فردی یا گروهی است که یا با عبور از مرزهای بین‌المللی یا در داخل یک کشور به وقوع می‌پیوندد. مهاجرت جابه‌جایی مردمان است، صرف‌نظر از مدت، شکل و علل آن. این مفهوم شامل پناهندگان،

1. Migration
2. International Organization for Migration (IOM)

آوارگان، مهاجران اقتصادی و افراد در حال حرکت برای سایر مقاصد، از جمله پیوستن به خانواده می‌شود (IOM, 2017).

۲. مهاجرت اجباری^۱

براساس تعریف سازمان بین‌المللی مهاجرت (IOM)، مهاجرت اجباری، نوعی مهاجرت است که در آن عنصری از اجبار وجود داشته باشد. این اجبار شامل موارد تهدید حیات و معیشت افراد می‌شود، چه این تهدید ناشی از علل طبیعی باشد و چه انسانی. مواردی همچون مخاصمات مسلحانه، فجایع طبیعی یا زیست‌محیطی، فجایع شیمیایی یا هسته‌ای، قحطی و برنامه‌های مرتبط با توسعه از علل شایع این نوع مهاجرت هستند (IOM, 2017).

۳. پناهندگی^۲

براساس ماده ۱ کنوانسیون ۱۹۵۱ ژنو، اصطلاح پناهنده به شخصی اطلاق می‌شود که به‌علت ترس موجه از اینکه به علل مربوط به نژاد یا مذهب یا ملیت یا عضویت در بعضی گروه‌های اجتماعی یا داشتن عقاید سیاسی تحت شکنجه قرار گیرد، در خارج از کشور محل سکونت عادی خود به‌سر می‌برد و نمی‌تواند یا به‌علت ترس مذکور نمی‌خواهد خود را تحت حمایت آن کشور قرار دهد یا در صورتی که فاقد تابعیت است و پس از چنین حوادثی در خارج از کشور محل سکونت دائمی خود به‌سر می‌برد، نمی‌تواند یا به‌علت ترس مذکور نمی‌خواهد به آن کشور بازگردد.^۳

۴. جابه‌جاشدگی داخلی^۴

براساس ماده ۲ «اصول راهنما در خصوص جابه‌جاشدگی داخلی»^۵، مصوب کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل متحد در سال ۱۹۹۸، جابه‌جاشدگان داخلی^۶ افراد یا گروهی از افرادند که به‌علت وقوع یا اجتناب از آثار مخاصمات مسلحانه، وضعیت‌های خشونت گسترده، نقض حقوق بشر یا فجایع طبیعی و فجایع ایجادشده توسط انسان‌ها، مجبور به فرار یا ترک خانه یا محل سکونت همیشگی خود شده‌اند، اما هنوز از مرزهای بین‌المللی عبور نکرده‌اند. جابه‌جاشدگی داخلی به وضعیت این‌گونه افراد گفته می‌شود.

با توجه به تعاریف مذکور، به‌نظر می‌رسد که مناسب‌ترین مفهوم برای طبقه‌بندی و توصیف

1. Forced migration
2. Refugee
3. Convention Relating to the Status of Refugees (1951), Art. 1.
4. Internal Displacement
5. Guiding Principles on Internal Displacement (1998)
6. Internally Displaced Persons

وضعیت مهاجران سوری، مفهوم «مهاجرت اجباری» باشد. مفهوم مهاجرت در معنای عام آن می‌تواند هر نوع مهاجرت اعم از ارادی و غیرارادی را در برگیرد و هدف از آن نیز می‌تواند بسیار متنوع باشد. گستردگی این مفهوم موجب می‌شود که مفهوم دقیقی برای توصیف وضعیت مهاجران سوری نباشد، زیرا اولاً مهاجرت آنها اجباری بوده و ثانیاً هدف از آن نیز صرفاً حفظ جان بوده است. مفهوم پناهندگی نیز مفهوم مناسبی در این زمینه نیست، زیرا بیشتر مهاجران سوری امکان و زمان اقدام برای کسب وضعیت پناهندگی مطابق با کنوانسیون ۱۹۵۱ را نداشته‌اند، اگرچه این احتمال منتفی نیست که تعداد اندکی از آنها توانسته باشند توسط کشورهای میزبان به‌عنوان پناهنده شناخته شوند. مفهوم «جابه‌جاشدگی داخلی» نیز مفهوم مناسبی برای توصیف وضعیت مهاجران سوری نیست، چراکه به‌وضوح این افراد از مرزهای کشور خود فراتر رفته و وارد قلمرو کشورهای دیگر شده‌اند. بنابراین، مفهوم «مهاجرت اجباری» مناسب‌ترین مفهوم حقوق بین‌الملل برای طبقه‌بندی مهاجران سوری است.

در مورد مهاجرت اجباری می‌توان گفت که اصولاً سه عامل موجب وقوع این پدیده می‌شود: نخست، مخاصمات مسلحانه داخلی. افراد هنگام مواجهه با خشونت سیاسی یا تهدید به آن، با انتخاب‌هایی از جمله تسلیم در برابر شرایط موجود، ماندن و مبارزه کردن، فرار و نجات جان خویش مواجه‌اند. در موارد متعددی به‌دلیل اینکه معمولاً این افراد غیرمسلح‌اند و بسیاری از آنها در زمره گروه‌های آسیب‌پذیر (کودکان، زنان و سالخورده‌گان) قرار دارند، از طریق مرزهای بین‌المللی فرار می‌کنند (Lischer, 2014: 318). خشونت سیاسی، پاکسازی قومی، شورش و نسل‌کشی از عوامل اصلی بروز مخاصمات داخلی و در نتیجه مهاجرت اجباری افراد تلقی می‌شود. دوم، مهاجرت ناشی از برنامه‌های مرتبط با توسعه. آغاز نوسازی و گام نهادن در مسیر توسعه در هر کشور، به‌طور معمول با افزایش جمعیت در برخی نقاط و کاهش جمعیت در نقاط دیگر همراه است. طی سال‌ها، اقداماتی مانند سدسازی و ساخت نیروگاه‌های برق‌آبی به‌عنوان برنامه‌های مرتبط با توسعه موجب مهاجرت اجباری جمعیت شد. در چند دهه اخیر نیز فعالیت‌هایی مانند ایجاد تأسیسات نظامی، طرح‌های صنعتی، شهرسازی، ایجاد تأسیسات زیربنایی در بخش حمل‌ونقل مانند راه‌سازی و احداث فرودگاه‌ها زمینه‌ساز مهاجرت اجباری افراد شده است. برای نمونه دو کشور اتحاد جماهیر سوسیالیستی شوروی سابق با برنامه اشتراکی سازی و کشور چین با برنامه سدسازی به‌عنوان دستاورد مدرنیزاسیون و در راستای صنعتی شدن حرکت کردند که در نهایت به مهاجرت اجباری جمع کثیری از افراد منجر شد (McDowell, 2014: 333-334).

سوم، مهاجرت ناشی از پدیده‌های زیست‌محیطی. از اواسط دهه ۱۹۸۰، این طرز تفکر رشد کرده است که نحوه برخورد بشر با طبیعت و تغییرات گسترده اقلیمی موجب بدتر شدن شرایط زیست‌محیطی می‌شود که علت اصلی جابه‌جایی در داخل مرزهای یک کشور یا مرزهای

بین‌المللی در سده بیست و یکم به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه است. براساس کنوانسیون تغییرات آب‌وهوایی سازمان ملل متحد، تغییر اقلیم به معنی تغییرات آب‌وهوایی است که به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم ناشی از فعالیت‌های بشری است که ترکیب جو زمین را تغییر می‌دهد و جدا از تغییرات طبیعی آب‌وهوایی است که در دوره‌های زمانی مشابه مشاهده می‌شود. با شروع و افزایش سریع وقوع رویدادهایی مانند خشکسالی، افزایش سطح آب دریاها، اختلالات فصلی آب‌وهوایی، معیشت مردم به شیوه‌های مختلف مانند از دست دادن زمین‌های کشاورزی و کمبود آب تحت تأثیر تغییرات شدید و ناگهانی اقلیمی قرار می‌گیرند و افراد مجبور به ترک خانه‌ها و مکان‌های سکونت همیشگی خود می‌شوند. به این ترتیب این تغییرات زمینه‌ساز ظهور شکل جدیدی از مهاجرت اجباری به نام «پناهندگی زیست‌محیطی» یا «پناهندگی اقلیمی» شده است که می‌تواند تعادل جمعیتی را بر هم زند (Zetter & Morrissey, 2014: 342).

مقررات حقوق بین‌الملل ناظر بر پدیده مهاجرت اجباری

در حقوق بین‌الملل برخی از گروه‌های آسیب‌پذیر مانند کودکان، زنان، کارگران مهاجر، پناهندگان، افراد فاقد تابعیت، افراد دارای معلولیت و غیره مورد حمایت خاص قرار گرفته‌اند، به این معنا که سند خاصی که مشخصاً به آنها پرداخته باشد، تدوین شده است. در مورد مهاجران اجباری، معاهده‌ای که اختصاصاً به وضعیت آنها مرتبط باشد، وجود ندارد. از این رو مقررات حقوق بین‌الملل در زمینه مهاجرت اجباری را یا باید در اسناد عامی که به این موضوع تسری پیدا می‌کنند یا در اسناد خاصی که با این موضوع تداخل دارند، یافت.

اسناد جهانی عام یعنی میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی^۲، میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی^۳ و اعلامیه جهانی حقوق بشر^۴، بخش اعظم مقررات حقوق بین‌الملل قابل اعمال به وضعیت مهاجران اجباری را تشکیل می‌دهند. مهم‌ترین حقوقی که در میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مورد حمایت واقع شده‌اند و می‌توانند به‌صورت مستقیم به وضعیت مهاجران اجباری ارتباط پیدا کنند عبارت‌اند از: حق حیات، ممنوعیت شکنجه، رفتار و مجازات غیرانسانی و تحقیرآمیز، ممنوعیت کار اجباری، احترام به حریم خصوصی و منع تبعیض. از میان حقوق مقرر شده در میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، حقوقی همچون حق بهداشت و سلامت، حق آموزش و حق حمایت از نهاد خانواده به‌ویژه زنان باردار و کودکان می‌توانند به مهاجران اجباری قابلیت اعمال پیدا کنند.

1. United Nations Framework Convention on Climate Change (1992)
2. International Covenant on Civil and Political Rights (1966)
3. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966)
4. Universal Declaration of Human Rights (1948)

اعلامیه جهانی حقوق بشر اگرچه از نظر ماهیت حقوقی با دو میثاق ذکرشده در بالا متفاوت بوده و یک معاهده نیست، اما به سبب اینکه قسمت اعظم مقررات آن جنبه حقوق بین‌الملل عرفی پیدا کرده است، اهمیت بسیاری دارد، به‌ویژه هنگامی که دولت میزبان عضو میثاق‌های مذکور نباشد. حقوق مورد حمایت در اعلامیه جهانی حقوق بشر اغلب ترکیبی است از حقوقی که در دو میثاق مورد حمایت واقع شده‌اند و از این‌رو حقوق مقررشده در اعلامیه که با وضعیت مهاجران اجباری ارتباط پیدا می‌کنند، در حقیقت همان‌هایی هستند که در دو میثاق آمده است که پیشتر به آنها اشاره شد.

از میان اسناد جهانی خاص که قابلیت اعمال به وضعیت مهاجران اجباری را دارند، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد. کنوانسیون منع شکنجه و سایر رفتارها و مجازات‌های ظالمانه، غیرانسانی و تحقیرآمیز^۱ (۱۹۸۴) که در واقع بسط ماده ۷ میثاق حقوق مدنی و سیاسی است و دامنه اعمال گسترده‌ای دارد و به همه انسان‌ها اعم از مهاجر یا غیرمهاجر تسری پیدا می‌کند. معاهده دیگر، کنوانسیون مربوط به وضعیت پناهندگان (۱۹۵۱) است. این کنوانسیون ناظر بر افرادی است که مطابق تعریف ماده ۲ آن به‌عنوان پناهنده شناسایی شده‌اند و از آنجا که این امکان وجود دارد که برخی مهاجران اجباری درخواست پناهندگی کنند و درخواست آنها پذیرفته شود، این کنوانسیون نیز می‌تواند قابلیت اعمال پیدا کند. همچنین از آنجا که بخش زیادی از مهاجران سوری را کودکان تشکیل می‌دادند، کنوانسیون حقوق کودک (۱۹۸۹)^۲ و به‌ویژه مقررات این کنوانسیون در زمینه حق حیات، ممنوعیت جداسازی کودکان از والدین، ممنوعیت اعمال خشونت علیه کودکان و حق به آموزش و بهداشت را می‌توان ذکر کرد. اعلامیه پناهندگی سرزمینی^۳ (۱۹۴۸) نیز سند دیگر قابل ذکر در این زمینه است. این اعلامیه که در سال ۱۹۶۷ توسط مجمع عمومی سازمان ملل متحد به تصویب رسید، بسط ماده ۱۴ اعلامیه جهانی حقوق بشر است و بر حق افراد به درخواست پناهندگی از یک سو و اختیار دولت‌ها در اعطا یا عدم اعطای پناهندگی براساس حاکمیت خود از سوی دیگر تأکید می‌کند. علاوه بر موارد مذکور، می‌توان به «اعلامیه نیویورک در ارتباط با پناهندگان و مهاجران»^۴ که در ۱۹ سپتامبر ۲۰۱۶ توسط مجمع عمومی سازمان ملل متحد به تصویب رسید، اشاره کرد. این اعلامیه که بیانگر اراده سیاسی مشترک دولت‌های عضو ملل متحد است، از آنها می‌خواهد که اقدامات مشخصی را در جهت حمایت از پناهندگان و مهاجران به انجام برسانند. متعاقب این اعلامیه و در راستای اجرایی کردن آن در جولای ۲۰۱۸، «پیمان مهاجرت امن، منظم و مرتب»^۵ تدوین

1. United Nations Convention against Torture
2. Convention on the Rights of the Child
3. Declaration on Territorial Asylum
4. The New York Declaration for Refugees and Migrants
5. The Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration

شد. اگرچه این سند مانند اعلامیه نیویورک از نظر حقوقی سند الزام‌آوری نیست، می‌توان انتظار داشت که در آینده مفاد آن به‌عنوان مجموعه‌ای از معیارها در زمینه رفتار دولت‌ها با پناهندگان و مهاجران محسوب شود.

به موازات اسناد جهانی، اسناد منطقه‌ای عام و خاص متعددی نیز وجود دارند که حسب مورد می‌توانند قابلیت اعمال پیدا کنند. کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر، منشور آفریقایی حقوق بشر و ملت‌ها، اعلامیه قاهره، کنوانسیون کامپالا در حمایت از افراد جابه‌جاشده داخلی در قاره آفریقا و بسیاری اسناد منطقه‌ای دیگر، از جمله اسنادی هستند که می‌توانند به وضعیت مهاجران اجباری ارتباط پیدا کنند. با وجود این به‌نظر می‌رسد مقررات مندرج ذیل اسناد منطقه‌ای در ارتباط با مهاجران اجباری از حیث نوع و ماهیت حقوقی افراد و تعهدات دولت‌ها اغلب همان حقوق و تعهداتی هستند که در اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق حقوق مدنی و سیاسی و میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آمده است. شایان ذکر است که در مواردی که حقوق بین‌الملل فاقد مقرراتی در زمینه مهاجران اجباری باشد، آن موارد تحت صلاحیت داخلی دولت‌ها قرار می‌گیرد. بدین ترتیب در آن موضوعات دولت‌ها براساس اصل حاکمیت و از طریق قوانین داخلی خود می‌توانند وضع قانون و عمل کنند.

عملکرد دولت‌های میزبان مهاجران سوری و میزان انطباق آن با

مقررات حقوق بین‌الملل

شکل‌گیری خیزش‌ها در کشورهای عربی و گسترش آن در کشورهای خاورمیانه که در جهت دستیابی به آزادی و دموکراسی خواهی صورت پذیرفت، در جمهوری عربی سوریه موجبات شکل‌گیری بحران داخلی با دامنه‌ای بین‌المللی را فراهم آورد؛ بحرانی که پیامد آن کشتار و آوارگی میلیون‌ها تن از شهروندان سوری بود. جمعیت زیادی از آوارگان سوری از مرزهای کشور عبور کردند؛ برخی به کشورهای مجاور پناه آوردند و برخی به کشورهای دورتر رفتند. در این بخش، نخست شرایط مهاجران سوری در کشورهای میزبان آنها بررسی می‌شود، سپس به ارزیابی انطباق عملکرد دولت‌های میزبان با مهم‌ترین استانداردهای حقوق بین‌الملل در این زمینه که اغلب در قالب حقوق مدنی و سیاسی و حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی انعکاس یافته است، می‌پردازیم.

۱. لبنان

لبنان از جمله کشورهای میزبان مهاجران سوری بود که موضع مثبتی را در قبال مهاجران در

پیش گرفت و امکان اقامت قانونی آنها را فراهم کرد (Human Rights Watch, 2014). اما از همان ابتدا یکی از چالش‌های مهم دولت لبنان فراهم کردن سرپناه مناسب برای جمع کثیر مهاجران بود. اگرچه در آغاز ورود، بسیاری از پناهجویان در میان جوامع میزبان زندگی می‌کردند، این وضعیت به سرعت پایان یافت، زیرا تعداد پناهجویان از ظرفیت جذب جوامع میزبان فراتر رفت. تا دسامبر ۲۰۱۲، لبنان میزبان ۱۵۶,۶۱۲ مهاجر سوری بود و هر هفته ۶۰۰۰ سوری برای ثبت‌نام از راه می‌رسید (UNHCR, 2013: 46). بدین‌منظور به‌کارگیری راه‌حل‌های جایگزین مانند بازسازی خانه‌های خالی و مراکز جمعی مورد توجه قرار گرفت، اما این راه‌حل‌ها نیز دوام زیادی نداشت. از زمان شروع بحران پناهندگان، برای حدود ۶۰۰۰ خانواده (حدود ۳۰۰۰ نفر) با کمک‌های جامعه بین‌المللی سرپناه فراهم شد (UNHCR, 2013: 51). با وجود این، تعدادی از مهاجران سوری سعی در اجاره مسکن برای خود کردند، اما با توجه به کمبود زمین‌های اشتغال و دستمزد کم بیشتر آنان از تأمین اجاره‌بها ناتوان بودند. پناهگاه‌های جمعی نیز اگرچه می‌توانستند برای مردان مناسب باشند، محل سکونت امنی برای خانواده‌های دارای فرزند نبودند. در این زمینه مهم‌ترین اقدام، اعطای کمک‌های مالی کمیساریای عالی پناهندگان ملل متحد به مهاجران جهت تأمین بخشی از اجاره‌بها بود.

«دفتر هماهنگ‌کننده امور بشردوستانه سازمان ملل متحد» در گزارشی در سال ۲۰۱۴ اعلام کرد، از میان ۴۴۶ منطقه اسکان مهاجران سوری حدود ۶۱ درصد از بروز خشونت و درگیری حکایت دارد (OCHA, 2014: 3). همچنین، بنا به گزارش دیدبان حقوق بشر، برخی از این حملات و خشونت‌ها در حضور نیروهای امنیتی رخ داده بود، بدون اینکه آنها هیچ‌گونه مداخله‌ای برای پیشگیری یا خاتمه خشونت‌ها کنند. در برخی موارد، نیروهای پلیس به شکایات رسیدگی نمی‌کردند و گاهی نیز این مهاجران سوری هنگام ارائه شکایت‌های خود دستگیر می‌شدند، زیرا مدارک حضور آنها در لبنان ناقص یا حضورشان غیرقانونی بود. این حوادث در حالی به‌وقوع پیوستند که در سال ۲۰۱۴ آنتونیو گوتش، که در آن زمان کمیسر عالی ملل متحد در امور پناهندگان بود، اظهار داشت که ورود این تعداد مهاجر به لبنان فشار بسیار زیادی را بر شرایط اقتصادی و اجتماعی این کشور وارد کرده است و تأسیسات و نهادهای خدمات عمومی در لبنان قادر به مقابله با افزایش شدید تقاضا نیستند. براساس همین گزارش، لبنان با جمعیت کمتر از پنج میلیون نفر پذیرای حدود یک میلیون پناهجوی سوری بود و از این نظر بالاترین تراکم پناهجو را در جهان داشت.

در بخش تأمین مواد غذایی مورد نیاز پناهجویان نیز، با توجه به اینکه بخش کشاورزی در لبنان ضعیف بود و حدود ۸۰ درصد از نیازهای غذایی آن از طریق واردات تأمین می‌شد، این کشور با مشکلات زیادی در کمک‌رسانی به مهاجران سوری مواجه شد. برنامه جهانی غذا

1. World Food Programme (WFP)

به‌منظور رفع مشکل در حوزه دسترسی به کمک‌های غذایی از سال ۲۰۱۲ در لبنان حضور پیدا کرد و با مشارکت مقامات دولتی لبنان و سایر نهادهای سازمان ملل متحد و سازمان‌های غیردولتی به فعالیت در این حوزه پرداخت. برنامه جهانی غذا با استفاده از شبکه‌های گسترده سعی در تأمین مواد غذایی کافی برای مهاجران سوری کرد. کمک‌ها در ابتدا به‌صورت پرداخت پول نقد برای خرید مواد غذایی و سپس تقویت مهارت‌ها و قابلیت‌های افراد برای یافتن شغل مناسب بود (WFP, 2016).

در زمینه دسترسی به امکانات آموزشی وزارت آموزش و پرورش و آموزش عالی لبنان رویکرد باز و فعالی را برای تأمین نیازهای آموزشی کودکان در پیش گرفت و تمام کودکان سوری از حق ثبت‌نام در مدارس دولتی برخوردار شدند. براساس گزارش کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۳، ۵۰ درصد مهاجران سوری در لبنان را کودکان تشکیل می‌دادند و بیش از ۴۳۰۰۰ نفر از این کودکان در سن مدرسه قرار داشتند (UNHCR, 2013: 50). با وجود این، در مناطقی که تراکم پناهجویان زیاد بود، بسیاری از کودکان در فهرست انتظار باقی می‌ماندند. دولت لبنان علاوه‌بر حمایت از طرح «بازگشت به مدرسه»، ساخت مدارس جدید و استخدام نیروی انسانی برای تعلیم این کودکان را نیز در دستور کار خود قرار داد که هزینه‌های زیادی را به‌همراه داشت. علاوه‌بر این، هر کودک به حمایت از نظر تأمین هزینه‌های تحصیل، لباس، کتاب و کلاس‌های جبرانی نیاز داشت. در این زمینه، کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل متحد و یونیسف به‌منظور افزایش ظرفیت نظام آموزش و پرورش لبنان کمک‌های زیادی به این کشور کردند (UNHCR, 2013: 50-51).

یکی دیگر از چالش‌های دولت لبنان امکان دسترسی مهاجران به خدمات بهداشتی و درمانی بود. لبنان راهبرد ملی مشخصی برای تأمین نیازهای بهداشتی جمعیت مهاجر سوری نداشت و در واقع کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل متحد اقدامات وزارتخانه‌های مرتبط و سازمان‌های غیردولتی را هماهنگ می‌کرد. هدف از اقدامات مذکور این بود تا اطمینان حاصل شود بیشتر مهاجران به مراقبت‌های بهداشتی باکیفیت دسترسی دارند. همچنین در نظام مراقبت‌های بهداشتی تأکید بر مراقبت‌های بهداشتی پیشگیرانه، مراقبت‌های بهداشتی باروری، خدمات برای نوزادان و کودکان خردسال متمرکز بود. سلامت روان جامعه آواره نیز برای سازمان‌های فعال در زمینه بهداشت اهمیت اساسی داشت و به همین منظور برنامه‌هایی برای رسیدگی به وضعیت بیمارانی که نیازمند خدمات روانشناسی و روان‌پزشکی بودند، اجرا شد. علاوه‌بر موارد مذکور، از آنجا که هزینه‌های درمان بسیار زیاد بود، کمیساریای عالی پناهندگان ملل متحد با کمک دیگر نهادهای بین‌المللی ۸۵ درصد از هزینه‌های بیمارستانی را به‌طور کلی و ۱۰۰ درصد هزینه‌های بیمارستانی را برای بیمارانی که در گروه افراد آسیب‌پذیر قرار داشتند، پوشش می‌داد (UNHCR, 2013: 52-53).

با توجه به موارد مذکور به نظر می‌رسد که دولت لبنان با وجود محدودیت‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و بهداشتی تا حد امکان، امکانات لازم را برای مهاجران سوری فراهم کرده است و از این رو اقدامات این کشور در زمینه حمایت از حق بهداشت و سلامت و حق آموزش و حق سرپناه منطبق با تعهدات بین‌المللی این کشور بوده است. اگرچه نباید از نظر دور داشت که در این زمینه کمک‌های سازمان‌های بین‌المللی از جمله سازمان ملل متحد، کمیساریای عالی پناهندگان ملل متحد و صندوق کودکان ملل متحد نقش بسزایی داشته است. تنها موردی که می‌توان گفت نقض مقررات بین‌المللی حقوق بشر صورت گرفته است، عدم اقدام مناسب از سوی نیروهای امنیتی لبنان در مواجهه با حملات و خشونت‌ها در میان مهاجران سوری بود که مسئولیت آن متوجه دولت لبنان و ناسازگار با ماده ۲ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی است. براساس ماده ۲ میثاق نه تنها دولت‌ها خودشان باید مفاد مندرج در میثاق را رعایت کنند، بلکه باید تضمین کنند حقوق مندرج در میثاق توسط افراد دیگر نقض نشود.

۲. ترکیه

ترکیه نخستین کشور در همسایگی سوریه است که به‌طور رسمی و با اعمال سیاست مرزهای باز به جمع‌گیری از مهاجران سوری پناه داد. در ابتدای ورود خیل عظیم مهاجران به خارج از مرزهای سوریه و در طول شش ماه، ترکیه جمعیت کثیری از مهاجران سوری را در اردوگاه‌های خود اسکان داد. با وجود تمام تلاش‌های حکومت ترکیه برای اسکان پناهجویان، اما سرعت بسیار زیاد جریان ورود تازه‌واردان از سوریه، به‌ویژه در نیمه دوم سال ۲۰۱۲، فشار زیادی را در تمامی مناطق ایجاد کرد. شرایط جوی نامناسب در زمستان، نیازهای رو به رشد در زمینه تأمین سرپناه، غذا، مراقبت‌های بهداشتی و روانی و آموزش از جمله مشکلات پیش روی ترکیه بود. در این زمینه دولت ترکیه از کمک چشمگیر سازمان‌های بین‌المللی بهره‌مند شد. کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل متحد در تمام هفت استان (هاتای^۱، سانلیورف^۲، گازیانتپ^۳، کیلیس^۴، کهرمانمراس^۵، آدیهمان^۶ و عثمانیه^۷) اردوگاه‌های پناهندگان را تحت پوشش قرار داد. برنامه جهانی غذا به‌صورت هماهنگ با دولت ترکیه، یک برنامه انتقال کمک غذایی مستقیم به یک برنامه توزیع کوپن مبتنی بر بازار را پیشنهاد کرد و در ۱۵ اکتبر ۲۰۱۲،

---

1. Hatay
2. Sanliurfa
3. Gaziantep
4. Kilis
5. Kahramanmaras
6. Adiyaman
7. Osmaniye

برنامه جهانی غذا با همکاری انجمن هلال احمر ترک (TRCS)^۱ برنامه کاردت‌های غذایی الکترونیکی (با استفاده از کارت‌های بانکی به‌عنوان کوپن الکترونیکی) را در پیش گرفت.

دولت ترکیه در راستای فراهم آوردن امکان تحصیل برای کودکان سوری به ایجاد زیرساخت‌های مناسب در زمینه دسترسی پناهجویان به امکانات آموزشی مبادرت ورزید. براساس گزارش صندوق کودکان سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۷، نزدیک به نیم میلیون کودک پناهنده سوری در سراسر مدارس ترکیه ثبت‌نام کرده بودند. با وجود این، بیش از ۴۰ درصد کودکان در سن مدرسه همچنان از تحصیل محروم ماندند (UNICEF, 19 January 2017). یونیسف در همکاری با دولت ترکیه، به تقویت نظام‌های آموزشی، افزایش دسترسی به یادگیری و بهبود کیفیت آموزش فراگیر برای کودکان سوری و کودکان آسیب‌پذیر ترکیه کمک کرد. همچنین حدود ۲۰۰۰ معلم سوری را آموزش داد و ۴۰۰ مدرسه را بازسازی کرد (Human Rights Watch, 2017).

دولت ترکیه در اقدامی دیگر و به‌منظور تأمین خدمات بهداشتی مورد نیاز مهاجران سوری در سال ۲۰۱۶، سیاستی را اتخاذ کرد که به موجب آن مهاجران این امکان را یافتند تا از خدمات بهداشتی مؤثرتر بهره‌مند شوند. مراکز بهداشتی خانواده برای شهروندان سوری راه‌اندازی شد تا از طریق ارتباط بهتر با پزشکان و پرستاران سوری که قادر به برقراری ارتباط با بیماران هستند، بتوانند درک بهتری از درخواست بیماران سوری و شرایط پزشکی و گزینه‌های درمان داشته باشند (Orient Net, 2016).

دیدبان حقوق بشر براساس گزارشی که در مورد رفتار نیروهای نظامی ترکیه با مهاجران سوری در سال ۲۰۱۶ (Human Rights Watch, 10 May 2016) منتشر کرد، اظهار داشت که مرزبانان ترکیه به‌سوی مهاجران سوری که درصدد عبور از مرز و ورود به ترکیه بوده‌اند، تیراندازی کرده‌اند، که به کشته و زخمی شدن تعدادی از پناهجویان منجر شده است. در این گزارش آمده است که در ماه‌های مارس و آوریل ۲۰۱۶ مرزبانان ترکیه علیه پناهجویان به خشونت متوسل شده‌اند که به کشته شدن ۵ نفر از جمله یک کودک و زخمی شدن ۱۴ نفر دیگر منجر شد. این اقدامات در زمانی انجام گرفته بود که وزارت خارجه ترکیه اعلام کرده بود که در قبال مهاجران سوری سیاست درهای باز را دنبال می‌کند، هرچند در مناطق مرزی حصار بنا شده بود. براساس همان گزارش نیروهای مرزبانی ترکیه از ماه اوت ۲۰۱۵ بازگرداندن مهاجران سوری از مرز و جلوگیری از ورود آنان به خاک ترکیه را آغاز کردند و در آوریل ۲۰۱۶ مرزبانان به‌سوی پناهجویانی که به‌دلیل پیشروی نفرت داعش به مناطق مرزی گریخته بودند، تیراندازی کردند. همچنین در ۱۳ و ۱۵ آوریل و پس از آنکه اردوگاه آوارگان در سوریه در نزدیکی مرز با ترکیه هدف آتش توپخانه قرار گرفت، مرزبانان مانع از ورود چند هزار تن از ساکنان این اردوگاه به خاک ترکیه شدند.

1. Turkish Red Crescent Society

با در نظر گرفتن دامنه وسیعی از اقدامات که توسط دولت ترکیه در مورد مهاجران سوری صورت پذیرفت، می‌توان گفت این دولت همسو با تعهدات بین‌المللی خود و با همکاری سازمان‌های بین‌المللی توانست تا حد امکان بر مشکلات مهاجران سوری در زمینه‌های خدمات آموزشی، بهداشتی و همچنین بهره‌مندی از مواد غذایی کافی و مناسب فائق آید. اما در نقطه مقابل توسل به خشونت توسط نیروهای نظامی این کشور در مواجهه با مهاجران سوری و به‌ویژه زنان و کودکان و علاوه بر آن استفاده از زور به منظور ممانعت از ورود به خاک ترکیه و بازگرداندن آنها به مناطق جنگ‌زده می‌تواند حاکی از این باشد که رفتار این کشور منطبق با ضوابط حقوق بشر در زمینه تضمین حق حیات و ممنوعیت رفتار غیرانسانی نبوده است.

۳. یونان

با عبور از ترکیه، مقصد بعدی پناهجویان کشور یونان بود. به‌طور مشخص در سال ۲۰۱۵، بیش از یک میلیون مهاجر از راه دریا وارد اروپا شدند (British Red Cross, 2016) و بیش از ۲۵۰۰۰ نفر از ژانویه تا ماه مه ۲۰۱۶ در این مسیر جان باختند (The Telegraph Daily, 2016). در گزارشی که کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۵ در مورد وضعیت اسفبار انسانی و کشته شدن هزاران پناهجو در راه رسیدن به اروپا منتشر کرد (UNHCR, 30 December 2015)، آمده است که بحران سوریه تا آب‌های یونان پیش رفته و در سال‌های اخیر بی‌خانمان‌هایی که اغلب سوری هستند و دیگر امکان بازگشت به سوریه را ندارند، خود را به آب می‌سپارند تا وارد مرزهای اروپا شوند.

در سال ۲۰۱۵ خبرگزاری دیلی تلگراف گزارشی منتشر کرد که دربرگیرنده یک ویدئو ضبط‌شده توسط ماهیگیران ترکیه‌ای در آب‌های حفاصل سواحل ترکیه و جزایر یونان بود و صحنه‌ای تکان‌دهنده از برخورد یک کشتی متعلق به یونان با قایق پناهجویان را به تصویر می‌کشید. براساس این فیلم هنگامی که قایق پناهجویان در حال ورود به آب‌های یونان بود، کشتی یونانی به قایق نزدیک شده و با شش یا وسیله‌ای شبیه به نیزه قایق پناهجویان را سوراخ می‌کند که موجب غرق شدن قایق می‌شود. در ویدئو منتشرشده تصاویر این شش که برای سوراخ کردن قایق پناهجویان به کار می‌رود، دیده نمی‌شود. ماهیگیران ترکیه‌ای که شاهد این صحنه بودند، مدعی شدند تا رسیدن گارد ساحلی ترکیه سعی کردند زنان و کودکان را نجات دهند و مدتی بعد از این تلاش گارد ساحلی ترکیه از راه رسید و تمام مهاجران شناور در دریا را نجات داد. در صورت اثبات این واقعه اتهام جدی متوجه گارد ساحلی یونان است (The Daily Telegraph, 2015).

با افزایش ورود مهاجران به یونان اردوگاه «لینیکو» که اردوگاهی صرفاً با امکانات اولیه بود، در نزدیکی پایتخت راه‌اندازی شد. در الینیکو بناهایی میزبان مهاجران شدند که زمانی موجب افتخار یونان بودند. این بناها، ورزشگاه بسکتبال و هاکی بازی‌های المپیک ۲۰۱۴ و همچنین

فرودگاه بین‌المللی و قدیم این منطقه بودند (Aljazeera, 2017). همزمان دفتر کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل متحد اعلام کرد این سازمان نگران شرایط کمپ‌های نگهداری پناهجویان در یونان است و مسئله خشونت جنسی علیه زنان و کودکان را مطرح کرد. این نهاد در سال ۲۰۱۷، اعلام کرد پیگیری یک رویکرد سه‌جانبه شامل: ۱. پیگیری از خشونت جنسی و خشونت مبتنی بر جنسیت (SGBV)^۱ با ایجاد مکان‌هایی با حداقل استانداردهای پذیرش و پیش‌بینی مکانیزه‌های مؤثر مانند افزایش ایمنی و امنیت، ۲. شناسایی زود هنگام قربانیان خشونت جنسی و ارجاع سیستماتیک به کمک‌های فوری و کانال‌های حفاظت مناسب، و ۳. اطمینان از کیفیت و پوشش کافی ارائه خدمات، از جمله حمایت حقوقی، پزشکی، روان‌شناختی و دسترسی به خانه‌های امن برای قربانیان خشونت جنسی و خشونت مبتنی بر جنسیت، ضروری است (UNHCR, 2017).

امکانات بهداشتی پناهجویان نیز در شرایط مناسبی قرار نداشت و در سال ۲۰۱۵، کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل متحد، اظهار داشت در سه جزیره کوس^۲، خیوس^۳ و لسووس^۴ هرج‌ومرج کامل وجود دارد و پناهجویان در این سه جزیره آب، امکانات بهداشتی و محل اقامت مناسب ندارند (UNHCR, 6 November 2015). آنها در تابستان مجبور بودند برای محافظت خود در برابر نور خورشید پناهگاه‌های موقت از لباس و پتو بسازند و در زمستان با شرایط آب‌وهوایی نامناسب در چادرهایی بدون امکانات گرمایشی مناسب اقامت کنند و برای گرم نگاه داشتن خود دست به اقداماتی زدند که در نهایت به مرگ آنها منجر شد. برای نمونه در اردوگاه موریبا استفاده از کپسول گاز برای گرم کردن چادر موجب آتش‌سوزی اردوگاه و مرگ دو نفر از جمله یک کودک شد (ABC News, 2015). همچنین در سال ۲۰۱۷ متعاقب ارسال تیمی از جانب پزشکان بدون مرز به جزیره لسووس به منظور ارائه خدمات پزشکی، گزارشی منتشر شد که مطابق آن نیمی از زنان در معرض خشونت جنسی قرار داشتند و ۸۰ درصد افراد بررسی شده نیاز به مراقبت‌های بهداشتی روانی داشتند (Medecins Sans Frontiers, 2017).

از بعد دسترسی پناهجویان به امکانات آموزشی، پارلمان یونان در آگوست ۲۰۱۶ چارچوب قانونی جدیدی را تصویب کرد که براساس آن دسترسی به تحصیل برای کودکان پناهنده‌ای که در سن مدرسه قرار داشتند، به‌طور چشمگیری بهبود یافت. صندوق کمک‌های بشردوستانه اتحادیه اروپا و سازمان بین‌المللی مهاجرت وابسته به سازمان ملل متحد، برای دسترسی کودکان پناهجو به آموزش نیز طرحی را آغاز کردند که به موجب این طرح، ۲۵۰۰ کودک پناهنده و مهاجر در یونان به مدرسه بازگشتند. هزینه این طرح را صندوق کمک‌های

1. Sexual and gender based-violence

2. Kos

3. Chios

4. Lesvos

بشردوستانه اروپا تأمین کرد و سازمان بین‌المللی مهاجرت آن را به اجرا درآورد (European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations, 2017).

با بررسی اقدامات دولت یونان و با در نظر گرفتن این واقعیت که این کشور با بحران اقتصادی، بیکاری و تورم روبه‌رو بود، می‌توان گفت این دولت در راستای تأمین حق افراد به برخورداری از آموزش و پرورش، به کمک کمیسیون اروپا، صندوق کمک‌های بشردوستانه اروپا و سازمان بین‌المللی مهاجرت توانست امکان دسترسی به خدمات آموزشی برای کودکان پناهنده را فراهم آورد. ولی دولت یونان با وجود دریافت کمک از سوی نهادهای بین‌المللی، با اسکان پناهجویان در اردوگاه‌هایی بدون امکانات گرمایشی و سرمایشی و همراه با عدم دسترسی به خدمات بهداشتی مناسب عملکردی منطبق با حق افراد به داشتن حداقل شرایط زندگی و بهداشت نداشت. همچنین شیوع خشونت جنسی علیه زنان و کودکان در اردوگاه‌های مهاجران سوری می‌تواند نقض قاعده ممنوعیت شکنجه و رفتار غیرانسانی محسوب شود، زیرا براساس مواد ۲ و ۷ میثاق حقوق مدنی و سیاسی دولت‌ها نه تنها باید خود از ارتکاب به شکنجه و رفتار غیرانسانی اجتناب ورزند، بلکه باید با اقدامات مقتضی تضمین کنند که این اعمال در روابط میان افراد (در درون اردوگاه‌ها و در بین خود مهاجران) نیز صورت نپذیرد. علاوه بر آن اقدام گارد ساحلی یونان در غرق کردن قایق حامل پناهجویان سوری عملی برخلاف حق حیات این افراد است.

۴. مجارستان

مجارستان یکی دیگر از کشورهای میزبان صدها پناهجویی بود که هیچ مانعی نمی‌توانست جلودار کوچ دسته‌جمعی و کم‌سابقه آنان به سوی اروپا شود و هر روز تعداد زیادی پناهجو از مرز مشترک صربستان و مجارستان و از طریق خطوط راه‌آهن که به دلیل تردد قطار هیچ سیم‌خارداری وجود نداشت، عبور می‌کردند. دولت مجارستان در ۱۵ سپتامبر ۲۰۱۵ احداث سیم‌خارداری به طول ۱۷۵ کیلومتر در مرز مشترک خود با صربستان را به اتمام رساند. به این ترتیب پناهجویان را پشت سیم‌های خاردار نگه‌داشتند. همزمان نیروهای پلیس در منطقه مستقر می‌شدند و افرادی را که از موانع عبور می‌کردند، بازداشت و زندانی می‌کردند. این بازداشت‌ها معمولاً با خشونت همراه بود (Amnesty International, 2015: 14).

براساس گزارش دیدبان حقوق بشر که در سال ۲۰۱۶ منتشر شد (Human Rights Watch, 22 February 2016)، مجارستان بسیاری از پناهجویان را که در انتظار ورود به این کشور به سر می‌بردند و در شرایط سخت و نامساعد گرفتار شده بودند، هفته‌ها در مرزهایش نگه‌داشت. حتی در صورتی که پناهجویان اجازه می‌یافتند در خاک این کشور بمانند، اسکان آنها در داخل

کمپ‌هایی با عنوان «کمپ کانتینری» و به‌طور مشخص در دو منطقه ترانزیت روژکه^۱ و تومپا^۲ صورت می‌گرفت (Hungarian Spectrum, 2017). هر منطقه برای ۲۵۰ نفر طراحی و به چند بخش تقسیم شده بود و هر بخش با دیواری از جنس سیم‌خاردار به ارتفاع ۴ متر احاطه شده بود. خانه‌های هر بخش حدود ۷۰ تا ۸۰ سکنه داشت. کانتینرها امکان تهویه نداشتند و هرچه روزها گرم‌تر می‌شد، دمای کانتینرها نیز افزایش می‌یافت و مناطق باز در هر بخش برای پناه‌جو یادآور حیاط زندان بود (Hungarian Helsinki Committee, 2017).

از لحاظ امکانات بهداشتی و آموزشی نیز پناه‌جویان در شرایط نامناسبی قرار داشتند. در صورتی که آنان به مراقبت درمانی نیاز داشتند، در منطقه ترانزیت تنها یک دکتر حضور داشت که مراقبت درمانی اولیه ارائه می‌کرد و اگر شخص پناه‌جو به مراقبت درمانی اضطراری یا کمک‌های پزشکی پیشرفته نیاز داشت، پلیس وی را با دستبند به بیمارستان منتقل می‌کرد (Hungarian Helsinki Committee, 2017). امکانات آموزشی نیز در این منطقه برای کودکانی که در سن مدرسه قرار داشتند، وجود نداشت و تنها دانشگاه اروپای مرکزی در بوداپست، شنبه هر هفته حدود چهل تن از پناه‌جویان را برای آموزش گرد هم می‌آورد. این دوره که از جمله آموزش زبان انگلیسی را شامل می‌شد، سیزده هفته به طول می‌انجامید. دوره آموزش زبان انگلیسی در بوداپست برای پناه‌جویان رایگان بود و معلم‌ها داوطلبانه تدریس می‌کردند (Central European University, 2016).

با ملاحظه اقدامات دولت مجارستان به‌نظر می‌رسد از یک سو، احداث موانع و حصار و نگه‌داشتن پناه‌جویان در پشت سیم‌های خاردار به‌منظور ممانعت از ورود آنها به خاک مجارستان که معمولاً با اعمال خشونت، بازداشت و زندانی کردن مهاجران همراه بود، و از سوی دیگر، اسکان آنان در کمپ‌های کانتینری فاقد حداقل امکانات زندگی می‌توانند مصداق رفتار غیرانسانی و تحقیرآمیز قلمداد شوند.

۵. آلمان

مهاجران سوری که یکی از مقصدهای اصلی‌شان کشور آلمان بود، برای طی کردن این سفر طولانی باید از کشورهای مختلفی عبور می‌کردند تا به آلمان برسند. دولت آلمان به‌منظور اسکان پناه‌جویان و در شرایط اضطراری، چادرها و کانتینرهایی را برای آنان برپا کرد. برای نمونه برای پناه‌جویانی که از پاییز ۲۰۱۴ به هامبورگ، واقع در شمال آلمان، وارد شدند، در جنوب این شهر، چند پناهگاه اضطراری احداث کرد. با وجود این در برخی شهرهای آلمان از مهاجران استقبال نشد. عده‌ای از شهروندان با گرایش راست در شهرهای مختلف به‌ویژه در

1. Roszke
2. Tompa

شهر درسدن^۱، در جنوب شرق آلمان، اعتراضات هفتگی به راه انداختند و به ورود مهاجران اعتراض کردند.^۲

براساس تصمیم اداره فدرال مهاجرت و پناهندگی آلمان، از سال ۲۰۱۴ مهاجران سوری که از طریق خاک کشور اروپایی دیگر به آلمان رسیدند، به آن کشور بازگردانده نخواهند شد. این تصمیم استثنای مهم در قوانین مشترک کشورهای عضو اتحادیه اروپا بود که فقط در مورد اتباع سوریه اجرا می‌شد.

پس از مدت‌ها بحث و تبادل نظر میان احزاب، در سال ۲۰۱۶ یک طرح قانونی رسیدگی سریع به وضع پناهندگان موسوم به «قانون ادغام» به تصویب رسید. این طرح چارچوبی قانونی است که هدف آن جذب پناهندگان در جامعه آلمان است و دولت خود را مکلف می‌کند تا امکان تشکیل زندگی مطمئن و آبرومندانه‌ای را برای پناهجویان فراهم کند. تمرکز اصلی این قانون بر تشویق پناهندگان به یادگیری زبان آلمانی برای یافتن شغل و پرداخت هزینه‌های زندگی خود است. براساس این قانون دولت آلمان موظف شده بود که زمینه‌های اشتغال را برای مهاجران سوری فراهم آورد. در همین زمینه و در گام اول صدهزار فرصت شغلی جدید علاوه‌بر فرصت‌های موجود، از طرف دولت فدرال ایجاد شد. یک اصل مهم دیگر قانون جدید ایجاد و گسترش دوره‌های آموزشی در همه زمینه‌ها از جمله آموزش زبان، کارآموزی حرفه‌ای و حتی تحصیلات تکمیلی بود.

در زمینه دسترسی کودکان مهاجر به امکانات آموزشی، عملکرد دولت آلمان با انتقاداتی مواجه شده بود. صندوق حمایت از کودکان ملل متحد در سال ۲۰۱۷ گزارشی منتشر کرد (UNICEF, 3 May 2017: 31) که نشان می‌داد حدود ۴۰۰۰ کودک که در سن مدرسه قرار داشتند، از دسترسی به مدرسه محروم بودند. علاوه بر آن، امکانات آموزشی دیگری از جمله یادگیری زبان آلمانی نیز برای این کودکان وجود نداشت (UNICEF, 3 May 2017:46). از نظر دسترسی به امکانات بهداشتی مهاجران از شرایط مناسبی برخوردار بودند. در صورت بروز بیماری، مهاجران با «گواهی بیماری» از اداره امور اجتماعی آلمان می‌توانستند به پزشک مراجعه کنند و هزینه ویزیت پزشک و داروهای احتمالی توسط دولت آلمان پرداخت می‌شد. به‌علاوه زنانی که باردار بودند یا کودک خود را به دنیا آورده بودند، حق برخورداری از همان

1. Dresden

۲. در سال ۲۰۱۶، پلیس در جنوب آلمان از پرتاب یک نارنجک دست‌ساز به یکی از محل‌های اسکان پناهجویان خبر داد و گفته شد این نارنجک منفجر نشد. پلیس آلمان در آن هنگام اعلام کرد که شمار حملات به محل اسکان پناهجویان در سال ۲۰۱۵ نسبت به ۲۰۱۴، پنج برابر شد. راست‌گرایان افراطی مظنون به دست داشتن در بیش از ۹۰ درصد از این حملات بودند. ر.ک:

The Independent, Hand Grenade Thrown at Refugee Shelter in Germany in latest Attack on Asylum Seekers in Wake of Cologne Assaults, 29 January 2016, available at, "www.independent.co.uk".

خدمات پزشکی‌ای را داشتند که به یک زن آلمانی تعلق می‌گرفت (Information Asylum Database, 2017).

بررسی موارد مذکور حاکی از آن است که دولت آلمان از بازگرداندن مهاجران سوری که از خاک یک کشور اروپایی دیگر به این کشور آمده بودند، خودداری کرد و به آنها امکان اقامت داد. این مسئله استثنای مهمی در قوانین مشترک کشورهای عضو اتحادیه اروپا بود که تنها در مورد اتباع سوری اجرا شد. علاوه بر آن دولت آلمان با تصویب «قانون ادغام» امکان اشتغال و جذب مهاجران در جامعه آلمان و همچنین بهره‌مندی آنان از زندگی آبرومند را فراهم آورد. در دو بخش آموزش و بهداشت نیز می‌توان گفت که اگرچه مهاجران در بخش دسترسی کودکان به آموزش با کمبودهایی مواجه بودند، دولت آلمان در زمینه دسترسی به خدمات پزشکی امکانات لازم را برای آنان فراهم کرده بود.

نتیجه‌گیری

با توجه به مباحث مطرح‌شده می‌توان گفت که مهاجران اجباری که در اثر مخاصمات مسلحانه داخلی مجبور به ترک کشور خود شده‌اند، همانند پناهندگان به حمایت بین‌المللی نیاز دارند، اما از آنجا که این افراد الزاماً طبق کنوانسیون ۱۹۵۱ ژنو و پروتکل ۱۹۶۷ پناهنده محسوب نمی‌شوند، از این رو تحت پوشش حقوق مندرج در کنوانسیون ناظر بر وضعیت پناهندگان نیز قرار نمی‌گیرند. ملاحظه فوق و این واقعیت که تاکنون معاهده خاصی در حمایت از مهاجران اجباری تدوین نشده، موجب گردیده است که پاسخ جامعه بین‌الملل اغلب در مواجهه با این پدیده نامتناسب و ناکافی باشد. با وجود این حمایت حقوق بین‌الملل از این دسته از افراد آسیب‌پذیر اغلب از طریق اسناد بین‌المللی حمایت از حقوق بشر به‌ویژه میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و اعلامیه جهانی حقوق بشر، صورت می‌گیرد. به عبارت دیگر، نظام حمایتی حقوق بین‌الملل از مهاجران اجباری اغلب در اسناد حقوق بشری مرتبط متبلور شده است. از میان مجموعه حقوق مندرج در این اسناد آنچه بیش از همه قابلیت اعمال پیدا می‌کند، در وهله نخست موضوعات مربوط به حق حیات و ممنوعیت شکنجه و رفتار غیرانسانی و تحقیرآمیز است. این حقوق از جمله حقوق بنیادین انسانی است که هر دولتی باید آن را در مورد مهاجران محترم بشمرد و رعایت کند. در وهله بعد می‌توان به حق داشتن سرپناه، حق بهداشت و حق برخورداری از آموزش (تعلیم و تربیت) اشاره کرد که در میان مدت و بلندمدت موضوعیت پیدا می‌کنند.

بررسی عملکرد کشورهای میزبان مهاجران سوری نشان می‌دهد که عملکرد این دولت‌ها در بسیاری از موارد منطبق با تعهدات بین‌المللی آنها نبوده است. تا آنجایی که به حقوق مدنی و سیاسی و به‌طور مشخص حق به حیات و ممنوعیت شکنجه و رفتار غیرانسانی و تحقیرآمیز

ارتباط پیدا می‌کند، می‌توان عدم انطباق عملکرد دولت‌های میزبان با مقررات بین‌المللی حقوق بشر را نقض تعهدات بین‌المللی آن دولت‌ها محسوب کرد. اما در مورد بخش‌هایی که به حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و به‌طور مشخص به حق بهداشت، سرپناه و آموزش مربوط می‌شود، نمی‌توان به‌سادگی صحبت از نقض تعهدات بین‌المللی دولت‌های میزبان کرد. در واقع شرایط اقتصادی و منابع در دسترس بیشتر این کشورها به‌اندازه‌ای نبوده است که بتوانند جوابگوی نیازهای خیل عظیم مهاجران باشد. نکته بسیار حائز اهمیت در این زمینه نقش و اهمیت سازمان‌های بین‌المللی همچون کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل متحد و صندوق کودکان ملل متحد است. تجربه مهاجران سوری نشان داده است که هر زمان که این سازمان‌ها به کمک دولت‌های میزبان آمده‌اند، به‌خصوص در مواردی که دولت‌های میزبان از اقتصاد ضعیف و امکانات کمتری برخوردار بوده‌اند، مهاجران سرنوشت بهتری داشته‌اند.

منابع

A) Book

1. Loescher, Gill, Fiddian-Qasmiyeh, Elena, Long, Katy, and Sigona, Nando, (eds.), (2014). *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*, Oxford: Oxford University Press.

B) Articles

2. Lischer, S. K. (2014). "Conflict And Crisis Induced Displacement", in *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*, Gill Loescher, Elena Fiddian-Qasmiyeh, Katy Long and Nando Sigona eds., Oxford: Oxford University Press.
3. McDowell, Christopher. (2014). "Development Created Population Displacement", in *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*, Gill Loescher, Elena Fiddian-Qasmiyeh, Katy Long and Nando Sigona eds., Oxford: Oxford University Press.
4. Zetter, Roger & Morrissey, James. (2014). "The Environment-Mobility Nexus: Reconceptualizing the Links between Environment Stress, (Im) mobility, and Power", in *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*, Gill Loescher, Elena Fiddian-Qasmiyeh, Katy Long and Nando Sigona eds., Oxford: Oxford University Press.

C) Reports of International Organisations

5. Amnesty International, (2015). *Fenced out: Hungary's Violations of the Right of Refugees and Migrants*.
6. British Red Cross, *Europe Refugee Crisis appeal: facts and figures*, 27 Jan 2016, available at "www.redcross.org.uk"
7. European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations, *2500 Refugee and*

- Migrant Children Now Attending Greek Schools, 2017, available at <http://ec.europa.eu/echo/news/2500-refugee-and-migrant-children-now-attending-greek-school>"
8. Hungarian Helsinki Committee (HHC), (2017). Hungary: Turbulent 50 days – an update on the Hungarian asylum situation.
  9. Human Rights Watch, Hungary Failing To Protect Vulnerable Refugees, 22 February ,2016, available at " <https://www.hrw.org/news/2016/09/20/hungary-failing-protect-vulnerable-refugees>"
  10. Human Rights Watch, Turkey: Border Guards Kill and Injure Asylum Seekers, 10 May 2016, available at " www.hrw.org/news/2016/05/10/turkey-border-guards"
  11. Human Rights Watch , Syrian Refugee Kids Still Out of School in Turkey, 2017, available at " <https://www.hrw.org/news/2017/01/23/syrian-refugee-kids-still-out-school-turkey>"
  12. Human Rights watch, Lebanon: Rising Violence Targets Syrian Refugees, 30 September 2014, available at " www.hrw.org/news/2014/09/30/lebanon-rising-violence-targets-syrian-refugees".
  13. IOM, 2017, Key Migration Terms, available at www.iom.int/key-migration-terms.
  14. Medecins Sans Frontieres / Doctors Without Borders, Greece: New Report Finds Dire Neglect of Asylum Seekers on Lesbos, 24 July 2017, available at " www.doctorswithoutborders.org"
  15. OCHA, (2014), Informing Targeted Host Community Programming in Lebanon- Preliminary Analysis for Sector Planning.
  16. UNHCR, Update on Lesbos and the Greek islands, 6 November 2015, available at www.unhcr.org/news/briefing/2015
  17. UNHCR, Over one million sea arrivals reach Europe in 2015, 30 December 2015, available at " <http://www.unhcr.org/afr/news/latest/2015/12/5683d0b56/million-sea-arrivals-reach-europe-2015.html>"
  18. UNHCR, (2013). Syrian Regional Response Plan January to June 2013.
  19. UNHCR, (2017). Recommendations for Greece in 2017.
  20. UNICEF, Over 40 per cent of Syrian refugee children in Turkey missing out on education, despite massive increase in enrolment rates – UNICEF, 9 January 2017, available at " https://www.unicef.org/media/media_94417.html".
  21. UNICEF, (3 May 2017). A child is a child: Protecting children on the move from violence, abuse and exploitation.
  22. WFP, Lebanon/World Food Programme, 2016, available at " [www.WFP.Org/countries/ Lebanon](http://www.WFP.Org/countries/Lebanon)
- D) International Human Rights Instruments**
23. Universal Declaration of Human Rights (1948)
  24. United Nations Framework Convention on Climate Change(1992)

25. International Covenant on Civil and Political Rights (1966)
26. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights(1966)
27. European Convention on Human Rights(1950)
28. Convention Relating to the Status of Refugees(1951)
29. United Nations Convention against Torture(1984)
30. Guiding Principles on Internal Displacement(1998)

E) Websites

31. ABC News, Europe migrant crisis: Two dead, two injured after fire breaks out at Greek asylum seeker camp, 25 November 2015, Available at <https://www.abc.net.au/news/2016-11-26/two-dead-after-fire-breaks-out-at-greek-migrant-camp/8059852>
32. Aljazeera ,Concerns as Greece clears out Eliniko refugees camp, 2 June 2017 available at,"<http://www.aljazeera.com/amp/news/concerns-greece-clears-elliniko->"
33. Asylum Information Database, 2017, Health Care in Germany, available at, "[Http://www.asylumineurope .org/reports/country/Germany/ reception-conditions/health-care](http://www.asylumineurope.org/reports/country/Germany/reception-conditions/health-care)"
34. Central European University, CEU Launches Open Learning Initiative with Weekend Courses for Registered Refugees, 2016, available at <https://www.ceu.edu/article/2016-01-21/ceu-launches-open-learning-initiative-weekend-courses-registered-refugees>
35. Hungarian Spectrum, Life the Hungarian transit Zones, 2017, available at" <http://hungarianspectrum.org/tag/transit-zones/>"
36. The Independent, Hand Grenade Thrown at Refugee Shelter in Germany in latest Attack on Asylum Seekers in Wake of Cologne Assaults, 29 January 2016, available at, www.independent.co.uk"
37. Orient Net, Turkey Improving Medical services for Refugees, 2016, available at " http://orient-news.net/en/news_show/101804/0/Turkey-improving-medical-services-for-refugees"
38. The Daily Telegraph, More than 25000 Refugees and Migrants Have Died Trying to cross the Mediterranean to Europe so far this year, UN reveals, 31May 2016, available at " www.telegraph.co.uk"
39. The Daily Telegraph, Greek coast guard 'deliberately' sunk migrant boat in Turkish waters, fisherman's film alleges, 14 August 2015, available at" <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/greece/11803114/Greek-coast-guard-deliberately-sunk-migrant-boat-in-Turkish-waters-fishermans-film-alleges.html>"